

مطالعه تطبیقی مفاهیم منظر باغ در مینیاتور ایرانی

سحر طوفان*؛ دانشیار، گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

sahar.toofan@iaut.ac.ir

یاسمن سادات مستطاب؛ دانشجوی دکتری معماری منظر، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

y.mostatab@gmail.com

الهام موسی پور؛ دانشجوی دکتری معماری منظر، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

elham_architect2001@yahoo.com

چکیده

یکی از ابعاد جلوه‌گری ثقافت غنی ایرانیان، باغ و بوستان ایرانی است که با تمام ظرافت خود از دیرباز تا اکنون، به عنوان یکی از میراث ماندگار تاریخ در ایران و جهان، منبع الهام برای هنرمندان بوده است؛ و گونه‌های متفاوت هنر همواره توجه خاصی به بازنمایی و توصیف باغ و گلشن داشته‌اند به طوری که در ادبیات، نقاشی، قالبیابی و سایر هنرها جلوه‌هایی از آن عیان است. و مینیاتور قصه‌گوی ایرانی، یکی از آن جولانگاه‌های بصری است که حضور معماری و هویت این مرز و بوم را با سوژه‌هایی عامی و شاهانه در دنیای پر نقش و نگار و در فضا و منظری روح پرور با اقتباس از پردیس‌ها ثبت نموده است. نگارگری بازتابی واقع‌گرایانه از هویت و اصالت باغ ایرانی است و هر نگاره در مکاتب مختلف، باز نمود بخشی از هنر معماری باغ ایرانی است. که در این نوشتار بر مبنای آثار موجود و به روش تطبیقی و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک مرتبط، به تحلیل موضوع پرداخته شده است. که هدف از این پژوهش بررسی ساختاری و مفهومی و وجوه مشترک پردیس ایرانی و نگارگری است؛ زیرا پیوند میان هنر مینیاتور و باغ ایرانی از چشم اندازه‌های معماری منظر ایرانی غیر قابل انکار است و فرضیه این پژوهش گواه تأثیرپذیری هنر مینیاتور از فردوس و باغسازی ایرانی است که در نهایت ارتباط معنادار عناصر موجود در نگاره‌ها و معماری باغ ایرانی مشهود و قابل درک است.

واژه‌های کلیدی: باغ ایرانی، باغ‌سازی، باغ و منظر، نقاشی مینیاتور

مقدمه

نخستین کلمه ای که در تقریر از منظر و معماری ایرانی در اذهان نقش می بندد، واژه باغ ایرانی است که با وجود تحقیقات فراوان در مورد آن، چنان که انتظار می‌رود از جایگاه و وصف مناسبی در طراحی‌های منظر برخوردار نبوده است. باغ ایرانی، در مقابل ارزش‌های نپاها خود، تنها به هندسه کالبدی شناخته می‌شود؛ که این هندسه قوی، متفکرانه که نتیجه ای از اصول و فنون آبیاری و کشاورزی بوده و از اهمیت کمی برخوردار نیست؛ ولی پرداختن صرف به آن در صورتی که سایر خصوصیات هویت ساز و مفاهیمی آن مانند مکان، روح مکان، کیفیت‌های قدسی و غیره که باعث تداوم باغ ایرانی در اعصار مختلف شده است، لحاظ نشود، کاری ناتمام و همچنین تقلیدی صوری خواهد بود. و نیز، بررسی عناصر باغ ایرانی به تنهایی و عدم توجه به ارتباط این عناصر با یکدیگر و ارتباط با زمینه پیدایش باغ به سبب معانی و مفاهیم موجود، می‌تواند از درجه اعتبار و ماندگاری آن طی سال‌های متمادی بکاهد (مدقالچی و همکاران، ۱۳۹۳).

باغ ایرانی، منظری زیبا، دل‌انگیز و پر رمز و رازی از جهان‌نگری ایرانی است. باغ به عنوان فرهنگی کهن و معنوی، متجلی یکی از زیباترین و دلنشین‌ترین چشم‌اندازها و ارتباط بین انسان و طبیعت است که از این ارتباط عارفانه نگرش ایرانیان به جهان هستی مایه می‌گیرد. نخستین انگیزه ایرانیان در طراحی پردیس‌ها، ایجاد مکان و فضای بهشت گونه در باغ‌سازی می‌باشد، فضایی که با گل و گیاه و درخت و سبزه و آب سرشار از شادابی و احساس زندگی و زنده بودن است (افتخاری، ۱۳۹۵). باغ‌های معروف و وسیعی در ایران وجود داشته است از قبیل باغ هزار جریب در اصفهان، که وسعت باغ ایرانی که نتیجه ی هندسه ی خاص آن و کاربرد همه‌ی عوامل طبیعی می‌باشد از اهمیت بیشتری برخوردار است و نیز هویت باغ ایرانی از آن‌ها ناشی می‌شود. همچنین در نقاشی‌ها، باغ در نگاه هوشمند هنرمندان، با جزئیات آمده است: انواع درخت‌ها، شکوفه‌ها، جوی‌های آب، حوض‌های مدور یا مربع یا مستطیل یا چند ضلعی، پرندگانی که در آسمان در پروازند یا پرندگان و مرغانی که در آب حوض‌ها جلوه‌گرند و ماهی‌ها که درون آب‌ها غوطه می‌خورند (ملکی، ۱۳۸۵).

نقاشی ایرانی متجسم از خلق هرچه زیبایی‌هایی است که در خیال هنرمند نقش می‌بندد. هنرمند مینیاتور آنچه را که در طبیعت می‌بیند و حس می‌کند با توجه به اصول بسیار دقیق و حساس ویژه این هنر مجسم می‌کند. حرکات خطوط و تلو تلو رنگ‌ها و آزادی عمل و دامنه وسیع خیال این امکان را به هنرمند می‌دهد تا در به وجود آوردن زیبایی‌ها و بیان احساس به دلخواه خود با توجه به مهات و قدرتی که در نتیجه سال‌ها تمرین و کوشش در گنجینه اندیشه و فکر و پنجه‌های او به وجود آمده اثری گیرا و شکوهمند به وجود آورد (فرشچیان، ۱۳۸۰).

مینیاتور ایرانی عالم خیال انگیزی است. جایگاه و نیز نقش باغ در ترکیب مینیاتوری‌های ایرانی به عنوان اصلی‌ترین عنصر بصری در ساختار و کلیت این هنر می‌تواند مورد ارزیابی قرار گیرد. نگاه یک مینیاتور به طبیعت شیوه ای نمادین از اجزایی همچون کوه و صخره، ابر و آسمان، درخت و درختچه، بوته‌ها و شکوفه‌های الوان با ظرافت و زیبایی تمام، می‌باشد تا محیطی شاداب و لطیف و شاعرانه را برای بیننده فراهم سازد (افتخاری، ۱۳۹۵).

در هنر مینیاتور، حقیقت زندگی به نحوی که در باغ ایرانی وجود داشته، انعکاس پیدا کرده است. برداشت از واقعیت با الگویی خاص و زیبایی‌شناسی مخصوصی دنیای حقیقی را به دنیای خیالی پیوند می‌زند، طوری که بیشتر واقعیت برداشت شده از محیط زندگی، با نهایت زیبایی و شکوه به ترسیم بر آمده است. این تحقیق با هدف بررسی دوباره هنر باغ‌سازی ایرانی در آثار مینیاتور از نگاه معماری منظر ضمن شناسایی تفاوت‌های ساختار باغ در باغ‌سازی ایرانی و نقاشی مینیاتور به تحلیل انواع ارتباط انسان با طبیعت و جلوه‌های خیال انگیز باغ‌های ایرانی در هنر مینیاتوری می‌پردازد.

اهداف تحقیق

- بررسی و تحلیل دوباره هنر باغ‌سازی ایرانی در آثار مینیاتور از نگاه معماری منظر
- بررسی تفاوت‌های ساختار باغ در باغ‌سازی ایرانی و نقاشی مینیاتور
- بررسی و تحلیل انواع ارتباط انسان با طبیعت در هنر مینیاتوری و باغ‌سازی ایرانی

روش تحقیق

روش تحقیق مورد نظر توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در پژوهش حاضر از ابزار جمع‌آوری اطلاعات (مطالعات کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک مرتبط) استفاده شده است. برای تعیین جایگاه انسان در رابطه با طبیعت، انواع ارتباط انسان با طبیعت مورد بررسی قرار می‌گیرد و نیز جایگاه باغ ایرانی این رابطه مشخص می‌گردد. سپس نقاشی مینیاتوری مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. و در آخر جایگاه باغ در این نقاشی مشخص می‌شود.

پیشینه تحقیق

در خصوص ویژگی‌ها و هندسه باغ ایرانی از قرن ۱۹ و ۲۰ با سفر ایرانشناسان به ایران مطالعات مختلفی انجام شده است. مطالعات استروناخ (۱۹۹۰) و ارتور پوپ (۱۹۹۷)، که تقسیم چهارتایی را ریشه الگوی باغ ایرانی می‌دانند. مطالعات در الگوی باغ ایرانی که به رد یا تایید نظریه چهارباغ انجامید و عموماً بر هندسه باغ ایرانی تأکید دارد، از جمله منصور و حیدرنتاج (۱۳۸۸، ۱۳۹۰) عالمی (۱۳۹۴) پیرنیا و گزارش‌های مربوط به مصاحبه با او (۱۳۸۷، ۱۳۷۳). (براتی و همکاران، ۱۳۹۶).

درباره نقوش نگاره‌ها و تصویر عالم خیال در شاخه‌های مختلف هنری، افرادی همچون هانری کربن، جیمز هال، آرتور آپهام پوپ، جینسی کوپر، تیتوس بورکهارت، شیال کنبای و سایرین مطالب بسیاری نگاشته‌اند. "فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب" اثر جیمز هال (۱۳۸۰) و "رمزهای زنده جان" اثر مونیخ دوبوکور (۱۳۷۳)، از جمله کتاب‌های برجسته در مورد باغ و ساختار باغ ایرانی در نگارگری می‌باشد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۵).

مقالاتی چند در باب باغ و مینیاتور نوشته شده که اهم آن به شرح ذیل است: در مقاله‌ای با عنوان «تجلی باغ‌سازی ایرانی در نگارگری مکتب هرات»، اشاره شده که باغ‌های دوره تیموری از بین رفته اما تصاویر آن در مینیاتور مکتب هرات موجود است و به نکاتی در مورد عناصر طبیعت در باغ و مینیاتور نیز اشاره دارد. از دیگر تحقیقات در این زمینه می‌توان به تحقیقی با عنوان «باغ ایرانی به روایت مینیاتور» و همچنین مقاله «باغ مینیاتور ایران باغ کهن ایرانی»، اشاره کرد که در آن‌ها به موضوعاتی در رابطه با باغ و تطبیق آن با هنر مینیاتور اشاره شده است که هریک دارای ارزش خاص خود را دارا می‌باشد (جوادی، ۱۴۰۰).

با توجه به پیشینه تحقیق برخی از ویژگیهای مقاله مذکور، گستردگی مکاتب مطرح شده؛ تعداد تصاویر ارائه شده؛ تطبیقی بودن نوع تحقیق و مطالعه، و تقسیم بندی مطالب و جداول است که سعی شده در تشریح بهتر موضوع و درک بهتر آن برای مخاطب ثمربخش باشد.

باغ ایرانی

باغ ایرانی هنری است قدیمی با قدمت دیرینه، که دوران اسلامی متداوم بوده و از ایران به جهان صادر شده است؛ و نیز به شرق و غرب عالم از شمال افریقا و اسپانیا تا هند و عثمانی بال گشوده است، به طوری که آثار این باغ ها تا کنون پابرجاست. هندسه غنی حاکم بر الگوی باغ ایرانی در معماری و تزئینات بخش‌های مختلف باغ شامل کوشک و ایوان، حوض و جویبار، آبنا، باغچه ها و حتی کاشت انواع گل ها و درختان آشکار است (شاطری وایقان، ۱۳۹۹).

باغ، مکان مقدس و برگرفته از باورها، دین و اعتقادات طبیعت گرای ایرانیان می باشد که نیایشگاه های کهن را دربرداشته و مجموعه آب، گیاه و چارتاقی از دوران باستان تاکنون در جای جای ایران بوده و هست (براتی و همکاران، ۱۳۹۶). اهمیت الگوی باغ ایرانی به حدی است که در اغلب مراجع معتبر به عنوان یکی از مهم ترین الگوهای باغ سازی شناخته شده است و یکی از مضامین مهم در نگارگری ایرانی است (محمدزاده و نوری، ۱۳۹۶).

باغ ایرانی بر اساس یک طرح معمول استوار می گردد که یک جوی مرکزی و جوی های دیگر که عمود بر آن، از آن منشعب می شوند و فضاهای گلکاری شده را بین خود می گیرند. مرز قطعی میان درون و بیرون باغ بر مبنای شکل هندسی مربع یا مستطیل تعریف می شود، اما این تناسب هندسی علاوه بر تعیین حدود بیرونی باغ پایه و مبنای تقسیم فضاهای درونی نیز می باشد. فضای کلی درون باغ به تبعیت از ساختار هندسی خود، توسط خطوط عمود بر هم به فضاهای جزئی تری تقسیم می شود. عمدتا دو محور عمود بر هم فضای کل باغ را به چهار قسمت تقسیم می کنند و کوشک درون باغ را نیز متناسب با فضای تقسیم شده در نقاط مختلف می سازند. در تمامی این باغها در مقابل بنا حتما یک میان کرت و یا یک فضای مستطیلی شکل به عنوان آب نما قرار داشت. در طرفین میان کرت مسیرهای باریک و جوی های آب قرار می گرفت و در جانب آنها باغچه هایی که خود توسط خطوط عمود بر هم به کرت هایی تقسیم می شدند (شاطری وایقان، ۱۳۹۹).

چهار عنصر آب، زمین، گیاه و نور با چهار رکن اصلی طبیعت، یعنی آب، خاک، باد، آتش (نور)، با جهان بینی و ذهنیت ایرانیان ارتباط دارد که همان عناصر چهارگانه باغ ایرانی محسوب می شوند. این عناصر و نمود معماری آنها در جدول شماره (۱) نشان داده شده است.

جدول (۱): عناصر چهارگانه باغ ایرانی (زارعی و همکاران، ۱۴۰۰)

عناصر باغ ایرانی	نمود معماری
(آب) عناصر آبی	استخر، حوض، آب نما، آبشار، جوی آب، فواره، مظهر قنات و دریاچه مصنوعی
(زمین) عناصر ساختمانی	حصار یا دیوار دور باغ، سر در، ورودی کوشک، تالار، بناهای مسکونی، حمام، کلاه فرنگی، تخت، عمارت، چادر، ایوان
(گیاه) عناصر گیاهی	درختان و گل‌ها
(نور) عناصر روشنایی	نور و روشنایی آسمان

آب: مایه حیات است که بدون حضور آب این حیات غیرممکن می باشد؛ آب در فرهنگ ایرانی همیشه نماد روشنی و پاکی به شمار می رفت لذا حضور و حرکت آب در باغ، اصل ترین و مطبوع ترین خصوصیت مشترک باغ ایرانی است. «افسانه های آب، الهه آناهیتا و تعبیر قرآن، که آب را منشأ حیات و عامل طهارت و پاکی دانسته، معنایی توأم با قدسیت برای آب ساخته که تفکیک آن از عنصر آب در ذهن انسان ایرانی ممکن نیست. چنین معنایی، زمینه ساز طرح آب به عنوان عنصر معنوی صحنه باغ ایرانی شده است.» (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴).

زمین: خاک جسم قدیم است و جماد ازلی و خاطرهای ازلی در ذات خود دارد و باغ در سرزمین های گرم و خشک آیتی از سرزندگی خاک و تمثیلی از بهشت برین برکره ارض می باشد. زمین یکی از عناصر اصلی باغ است که به جز شکل و موقعیت کلی، عوامل و ویژگی هایی چون جنس خاک، شیب و اختلاف سطح، قابلیت آبیاری و حاصل خیزی نیز حائز اهمیت است. در مکان گزینی باغ ایرانی، مکان هایی برای ساختن باغ استفاده می شد که به لحاظ قابلیت های محیطی دارای استعداد بالقوه باغ سازی بودند؛ به عنوان مثال باغ شاهزاده ماهان متمایزترین حس مکان را در شکل گیری خود دارا می باشد که در آن با قرار دادن دید قله سفید کوه از یک سو و دید دشت وسیع تیگران از سوی دیگر در طول محور اصلی باغ به مثابه نقطه فراز منظری حس مکان، به عنوان شاخص ترین ویژگی باغ ایرانی به نمایش گذاشته می شود (شهابنیا و محمدی، ۱۳۹۴).

یکی از علل اصلی احداث باغ در زمین های شیبدار که نمونه های آن زیاد به چشم می خورد، امکان حرکت آب در میان باغ به شکل طبیعی است تا هم امکان آبیاری فراهم آید و هم استفاده از فواره. باغ ایرانی ممکن است در یک سطح با شیب ملایم و یا زیاد ساخته شود و در صورت قرار گیری در زمینی با شیب زیاد، معمولا شکل باغ تحت تاثیر شکل زمین قرار گرفته و در چند سطح ساخته شود. در این حالت امکان ایجاد آبشوره و آبشار میسر خواهد بود.

گیاه: از دیگر ویژگی مشترک و اصل تمامی باغ های ایرانی، حضور پررنگ گیاه به صور گوناگون و گونه های مختلف است، حضور باغ بدون گیاه امکان پذیر نیست؛ «گیاهان و به طور خاص درخت همراه با آب دو عنصر مقدسی هستند که از مظاهر آناهیتا بوده و در ارتباط باپاکی، باروری، رشد و فراوانی در جهان هستی قرار دارند». رشد گیاه به صورت دست کاشت یا خودرو در هر جا که می روید، گواهی بر قدرت آفریدگار بوده به طوری که دخل و تصرف انسانی، نظیر هرس کردن آن را ضایع نکرده باشد زیرا گیاه نیز همانند آب در نزد ایرانیان از لذات زیباست و نباید آن را به صورت غیرطبیعی آراست. «ایرانیان از جلوه طبیعت در باغ های خود به شیوه ای بی تکلف و ساده لذت می بردند و هرگز به محیط آن جنبه افسانه ای و تخیلی نمی دهند». گیاهان و درختان در فرهنگ ایران کهن تقدیس شده و در فرهنگ ایران پس از اسلام مورد احترام است و به سبب همین جایگاه، نقشی اساسی در فضا سازی باغ ایرانی ایفا می کند (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴).

نور: از حضور نور در معماری ایران به فضا کیفیتی قدسی می بخشد، حوض با قابلیت انعکاس نور خورشید فضای حیاط را معنا می بخشد. نور از عناصری است که به همراه سایر عناصر در تکمیل زیبایی و عملکرد باغ نقشی دلپذیر ایفا می کند. بازتاب آن بر سطح آب و شکست آن مناظر بدیعی را خلق می نماید و زیبایی محیط را دو چندان می کند. عبور نور از لابه لای شاخ و برگ درختان نقش هایی زیبا و متنوع در فضای باغ پدیدار کرده و ناظرین را به وجد می آورد. نور در آئین های پیش از اسلام مظهر مهر و در آئین اسلام از صفات خداوند می باشد، به نحوی که تمام فضاهای مقدس از جمله باغ در ایران با نور هویت پیدا می کنند. شناخت معماران ایرانی از نور تا حدی بوده که از آن همانند مصالح و ابزارهای مادی بهره می بردند. لذا شاهد تطبیق آن با عناصر مختلف در معماری ایرانی هستیم. باغ ایرانی هم از این عنصر طبیعی به غایت بهره برده است، بازی های زیبای نور در ابنیه باغ، سایه روشن هایی که با عبور نور از عناصر گیاهی و درختان باغ ایجاد می شود و زیباتر از همه اینها جمع آب و نور در باغ ایرانی بر زیبایی و مطلوبیت فضا می افزاید. در باغ ایرانی برای ایجاد سایه (تعدیل نور) از درختان سایه افکن در دو طرف میانگرت یا ابنما استفاده می شد. در فرهنگ اسلامی درخت نمایش رحمت الهی است، نور خدا که زمین را منور می سازد مانند درخت زیتون که هم روزی ده است و هم چراغ (سلطانی و علیپور، ۱۳۹۵).

به طور کلی بررسی ها نشان می دهد چهار سبک اصلی در باغ سازی وجود دارد که مطابق شکل شماره (۱) ارائه می گردد:

- باغ کلاسیک: باغ رسمی که هندسه و تقارن در آن رعایت شده است.
- باغ ژاپنی: ساختار طراحی، دور صخره مرکزی یا نگهبان قرار گرفته است.
- باغ مدرن: که از ساخته های آمریکاییان است که ترکیبی از دیگر سبک هاست.
- باغ ایرانی: فضاها و عناصر مختلف براساس اهمیت، ارزش کارکردی در کنار هم قرار می گیرند.

شکل (۱): سبک های طراحی باغ (نگارندگان، ۱۴۰۱)

پراکندگی باغ های ایران در مناطق گوناگون با دارا بودن ویژگی های اقلیمی هر منطقه باعث برخورداری آن ها از ویژگی های خاص متاثر از شرایط محیطی گردیده است اما خصوصیات قابل توجهی وجود دارد که در همه این باغ ها مشترک است (ملکی، ۱۳۸۵). بر همین اساس ساختار اصلی ترکیب و طراحی باغ های ایرانی را می توان در سه گروه تقسیم بندی نمود که مطابق شکل شماره (۲) عبارتند از:

- باغ هندسی**
 - تقسیمات و اشکال کلی آن در چارچوب قواعد و ضوابط ریاضی و تابع نظام هندسی است.
- باغ منطری**
 - ناظر بر ترکیبی آزاد و چشم نواز است.
- باغ ترکیبی**
 - ترکیبی از دو نوع هندسی و منطری است.

شکل (۲): انواع باغ ایرانی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

بررسی باغ در دیدگاه های مختلف هنری

در نگاره ها و نقاشی های ایرانی باغ تصویری است از محوطه ای محصور با دیوارهای بلند که آن را از قسمت های دیگر همچون دشت و کوه و معبر جدا می سازد (محمدزاده و نوری، ۱۳۹۶). زمینی چون بهشت با گیاهان و گل هایی که این جا و آن جای نقاشی در رنگ های چشم انداز رویداده اند (ملکی، ۱۳۸۵). گاه سروی چنان بلند که از قاب تصویر بیرون آمده، قاب را شکسته است و سر بر آسمان خارج از نقاشی می ساید. این جا و آنجا جوی هایی روان است و باغ جایگاهی است برای تفرج، نشست، با هم سخت گفتن و شادخواری (افتخاری، ۱۳۹۵). باغ هایی که جوی هایی در لابلای درختان آن روان است و درختانی با شکوفه های رنگین و انواع درختان میوه، همچنین گل بوته های مختلف به اشکال واقعی یا خیالی تصویر شده اند. حیاط و باغ در نقاشی ایرانی که انواع گل ها و گیاهان مزین است، به اعتقاد بسیاری از نظریه پردازان و محققین با الگوی باغ های بهشت ساخته شده است (مدقالجی و همکاران، ۱۳۹۳). تفکر و عقیده ایرانی و این ذوق و سلیقه اوست که انسان را جدای از طبیعت نمی بیند. چنانکه در نقاشی های ایرانی توجه به مناظر طبیعی مانند گل و گیاه و آب، همواره به چشم می خورد. حتی در صحنه هایی که فضای داخلی و اتاق ها را نشان می دهد، معمولاً پنجره هایی به بیرون باز شده که آسمان و درخت و گل و سبزه را نشان می دهد. یا فضاهایی که همزمان صحنه های داخل و خارج را نشان می دهد، یعنی افراد در اتاق ها و سالن های سر بسته نشسته اند، در حالی که گروهی دیگر را در حیاط خانه در کنار حوض و باغچه و گل و گیاه می بینیم (محمدزاده و نوری، ۱۳۹۶).

در آن دسته از نقاشی های ایرانی که تصویر باغ ها را منعکس می کنند، کمال توجه به آب نمایان است. آب به عنوان اصلی ترین و حیاتی ترین عنصر شکل گیری در باغ مطرح می باشد. جاری شدن آب از جای جای باغ و حرکت آن در چهار جهت و چهار جوی تمثیلی از چهار نهر بهشتی است که در باغهای ایرانی به کار گرفته شده است. تمایل بسیار به نمایش آب، یکی از مشخصه های مهم باغ ایرانی در نگارگری است (حیدرتاج و رضازاده، ۱۳۹۴).

رابطه انسان با طبیعت

نسبت انسان با باغ منجر به مکان مندی در باغ می شود، در اینجا ابتدا به ارتباط انسان با محیط از دیدگاه های مختلف می پردازیم: نوع ارتباط معماری (به عنوان سازه انسان ساخت) با طبیعت و به گفته ای دیگر، نوع دست اندازی به طبیعت، ریشه در طرز تفکر انسان و جهان بینی انسان در مورد طبیعت دارد. ارتباط کاملاً نزدیکی بین انسان و طبیعت در بسیاری از فرهنگ های شرقی وجود داشته است. در این تفکر، انسان خود را جزئی از طبیعت می دانسته است. این تفکر در بین متفکرین غرب نیز تا قبل از سیطره جهان بینی مسیحی وجود داشته است. این ارتباط دوگانه از طریق مسیحیت تبدیل به یک ارتباط مثلث گون شده است. براساس این تفکر، خداوند طبیعت را خلق کرده و بشر ملزم به استفاده از آن است. امروزه تفکر دنیای متجدد از دیدگاه تقریباً جهان شمول درباره قداست طبیعت، فاصله گرفته و به دیدگاهی انجامیده که انسان را موجودی بیگانه با طبیعت می داند و طبیعت را دیگر نه آغازگر حیات، بلکه توده های بیجان، ماشینی میانگارد که باید تحت سیطره و تصرف یک انسان زمینی محض قرار گیرد. این نقطه (دگرگونی و نوزایی مجدد جهان بینی انسان) می تواند آغازی برای بررسی دوباره ارتباط انسان با طبیعت و به تبع آن، نوع برخورد در معماری منظر باشد (هاشمین و همکاران، ۱۳۹۸).

نخستین تلاش ها برای به عینیت درآوردن طبیعت و برابر قرار دادن آن با انسان در دوره رنسانس صورت گرفت. به این ترتیب نقش خارق العاده یا خدایی طبیعت در رابطه انسان - طبیعت روز به روز در غرب کم رنگ تر شد و این آغاز تحولی بود که تا امروز نیز هر لحظه این رابطه را تضعیف کرده است. جدایی بین خود و محیط اطراف، آنگونه که دکارت مطرح می کند، پدیده جدیدی است که به طور خاص در فرهنگ های غربی بسیار مورد توجه است. بر عکس این اندیشه می توان رویکرد کل گرایانه ای را در نظر گرفت که در آن انسان و محیط اطراف یکی شده و یک کل را با اجزای داخلی مرتبط با یکدیگر به وجود آورد (مدقالجی و همکاران، ۱۳۹۳).

هنر مینیاتور

کتاب ها و تفسیرهای گوناگون درباره مینیاتور ایران نوشته شده است که به فارسی خیلی کم ترجمه گردیده، ولی مطلبی که قابل توجه می باشد ناشناس ماندن خصوصیات و سبک شیوه مینیاتورسازی است که بسیاری از مردم به سلیقه خود آن را درک می کنند و اغلب با حقیقت مطابقت ندارد. در لغت کلمه مینیاتور به معنی کوچکتر نشان دادن و در اصطلاح به نقاشی ظریف و یا با تذهیب اطلاق می گردد. وجود اصطلاح مینیاتور در زبان فارسی دو دلیل اساسی دارد. اول اینکه نقاشی به سبک اروپایی از قرن ۱۸ در سبک نقاشان ایرانی نفوذ خود را آغاز کرد و در سراسر قرن نوزدهم بتدریج زیاد می شد تا به حدی که در اوایل قرن بیستم نقاشی کلاسیک در ایران سبک و شیوه مشخصی به شمار آمد. دوم بر اثر توجه مستشرقین به آثار ایران هیئت های باستان شناسی فرانسوی که در اوایل قرن بیستم به ایران آمدند ضمن کاوش های علمی و کشف آثار باستانی، کتب خطی دارای مجالسی مینیاتور قدیمی و قطعات نقاشی قدیم ایرانی را جمع آوری می کردند و در این جستجو به تدریج کلمه مینیاتور را متداول کردند (جانی پور و همکاران، ۱۳۹۹).

جلوه طبیعت در مینیاتور

اگرچه مینیاتور ایرانی با شیوه و سبک و سیاق ویژه ای باغ و طبیعت را به تصویر کشیده و آمیزه هایی از واقعیت و خیال است، اما بیشتر انعکاس واقعیت و عناصر طبیعی است که با زندگی مردم آمیخته و نشأت گرفته از حافظه تاریخی و فرهنگی مردمی است که در این باغ و بوستان ها، حیاط و خانه های مصفا زیسته اند. از بارزترین صحنه ها در نگارگری، نمایش باغ ایرانی است با تمام ویژگی هایش که از الگویی خاص تبعیت می کند. همان باغی که از گذشته های دور وجود داشته و در دوران اسلامی نیز تداوم یافته است (جوادی، ۱۴۰۰).

در کل نقاشی و نگارگری ایرانی نمایشی از صحنه های واقعی از زندگی مردم در دل طبیعت، باغ و بوستان، کوه و دشت، آبگیر، رودخانه، جویبار و چشمه سارهاست. همچنین تجسم انواع پرندگان، گلها و درختان بومی ایران و واقعیت زندگی ایرانیان و بازتاب باورهای طبیعت گرایی آنان (ایرانیان) مبنی بر تقدس آب، گیاه و سایر عناصر زمینی و آسمانی مانند ماه، خورشید و آسمان پرستاره است که با شیوه های خاص به تصویر درآمده و جهانی رنگین، نورانی و سراسر شادی و شکوه را نشان می دهد. اینگونه نگاه به جهان و محیط اطراف در زندگی روزمره، برخاسته از جهان بینی ایرانیان و نشان دهنده سلیقه و زیبایی شناسی ویژه آنهاست.

گیاهان بومی در مینیاتور

در نقاشی سنتی مینیاتور نکات مهمی جلب نظر می کند مانند حضور گل ها و درختان بومی ایران که با اشکال واقعی و رئالیستی ترسیم شده اند. مانند درختان چنار، سپیدار و سرو کوهی، بید مجنون، درختان میوه با شکوفه، همچنین گل های نرگس، ختمی، نسترن و محمدی، گل سرخ، گل ها و بوته هایی شبیه گل اسپند و پنیرک که در زمینه نقاشی ها و در سبزه زار و باغچه ها ترسیم شده اند. قطعاً گل های سوسن و نسرین، شب بو، اطلسی، پیروش و تاج خروس هم لابه لای گلوبته ها هستند. برخی از این گل ها مانند سوسن و نسرین که به کرات در اشعار آمده اند و حافظ و منوچهری و دیگر شاعران نیز در توصیف آن ها غوغا کرده اند، نیازمند شناسایی و معرفی دقیق تر هستند. برخی از این گل های بومی باغچه و باغ ایرانی که توصیف آن ها به کرات در اشعار آمده متأسفانه دیرزمانی است نایاب شده است. به طوریکه فقط سالخوردگان نام و نشانی از آن ها دارند و حسرت آن بر دل باغ های کنونی مانده است. در مینیاتور تمامی گیاهان (مانند درختان چنار، سپیدار، بید مجنون، سرو استقامت و کاج و سرو کوهی، درخت انار با گل و میوه، درختان شکوفه و گل های نرگس، نسترن و محمدی، بوته گل سرخ، اطلسی، پیروش، تاج خروس، شمعدانی، بوته اسپند، گیاهان و گیاهان دارویی همچون گاوزبان، بابونه، به لیمو و غیره)، به شکل واقعی ترسیم شده اند (جوادی، ۱۴۰۰).

نقش باغ در نقاشی مینیاتور

برای یافتن چگونگی به تصویر کشیدن باغ ایرانی در مینیاتور ۸ تصویر از میان تصاویر موجود در نقاشی مینیاتوری ایرانی انتخاب شد و هر کدام به تفکیک مورد بحث و بررسی قرار گرفت. این تصاویر در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول (۲): تصاویر منتخب مورد مطالعه تحقیق (نگارندگان، ۱۴۰۱)

		
تصویر ۱: نقاشی مینیاتوری از نقش باغ	تصویر ۲: هفت اورنگ جامی، بزم شاهانه (www.researchgate.net)	
		
تصویر ۳: مشاجرہ طیبیان، آقا میرک، سده ۹ هـ.ق. (کریموف، ۱۳۸۵)	تصویر ۴: دیوان حافظ، بزم در باغ (www.hdl.handle.net)	تصویر ۵: خسرو در حال گوش کردن به موسیقی باربد، خمسه نظامی (آژند، ۱۳۹۴)
		
تصویر ۶: همای و همایون (www.chairish.com)	تصویر ۷: شاهنامه فردوسی، منظره باغ ایرانی، بزم در باغ (جوادی، ۱۴۰۰)	تصویر ۸: هتک حرمت بوستان، هفت اورنگ جامی (کورکیان و همکاران، ۱۳۹۶)

نمونه ۱؛ تصویری است که نشان می‌دهد تذهیب و تشعیر در کجا نوشته و در کجا نقش باغ ترسیم شده است. ذهنیت از باغ ایرانی در هنر مینیاتور بسیار قوی و غنی پرداخته شده است. که حتی از ایران هم فراتر رفته و در کشورهای دیگر هم دیده می‌شود. اگر پلانی هست، درخت را عمومی نشان داده است. اگر خانه ایی ترسیم شده، بیرون، درون و همه بعدهای مختلف هم زمان به نمایش در آمده است. (محمدزاده و نوری، ۱۳۹۶).

در این تصویر باغ ایرانی با تمام جزئیات معماری و تزئینات، گیاهان بومی سرزمین مان از درخت و گل، پرندگانی بر شاخسارها و مرغابی‌ها و ماهی‌های شناور در آب حوض و فواره و آبنمای موجود در باغ‌ها، همگی در نقاشی‌ها دیده می‌شود. نقوش کاشی کاری، تخت گاه و سرپرده‌های رنگین با نقوش گل و بوته که در باغ‌ها و زندگی مردم وجود داشته نیز در صحنه‌های مینیاتور ترسیم شده‌اند.

نمونه ۲؛ تصویر باغ ایرانی با تمام جزئیات معماری و تزئینات، گیاهان بومی سرزمینمان از درخت و گل، پرندگانی که بر شاخسارها و مرغابی‌هایی که در حوض شنا می‌کنند، ماهی‌های شناور در آب حوض و فواره و آبنمای موجود در باغ‌ها، همگی در نقاشی‌ها دیده می‌شود. نقوش کاشی کاری، تختگاه و سرپرده‌های رنگین با نقوش گل و بوته که در باغها و زندگی مردم وجود داشته نیز در صحنه‌های مینیاتور ترسیم شده‌اند.

تصویر منتخب برای نمونه ۳؛ ساختار اصلی باغ ایرانی و محل رشد گیاهان در کنار نهرهای آب قابل مشاهده است. یکی از ویژگی‌های اصلی باغ ایرانی در ایجاد موقعیتی برای برخورداری از دید و منظر عمیق و گسترده است. می‌توان این چشم‌انداز را به دو نوع چشم‌انداز محور اصلی باغ و چشم‌اندازهای دور باغ تقسیم کرد. در تصویر شماره ۴؛ تمام جزئیات از فرش و سایبان، انواع گلها و گیاهان مانند درختان چنار، سپیدار، سرو راست قامت و کاج و سرو کوهی، درخت انار با گل و میوه، درختان شکوفه و گل‌های نرگس، نسترن و محمدی، بوته گل سرخ، اطلسی، پربوش، تاج خروس، شمعدانی، بوته اسپند، گیاهان و گیاهان دارویی همچون گاوزبان، بابونه و به لیمو و بوته‌ها کاملاً واقعی به تصویر درآمده‌اند.

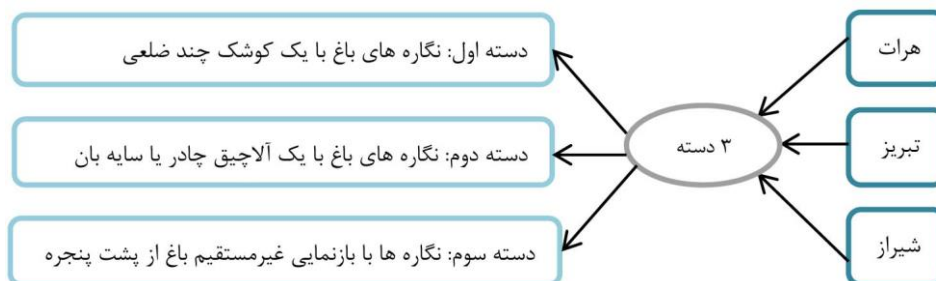
در تصویر شماره ۵؛ به نظر می‌رسد موضوع نگاره مربوط به خسرو و شیرین است و باربد برای خسرو ساز می‌نوازد. زنان و کودکانی که در داستان مطرح شده‌اند در بالکن ساختمانی در نزدیکی ایوان و محل جلوس خسرو دیده می‌شوند. بیشتر فضای این نگاره به نشان دادن فضاهای معماری و عرصه جلوی آنها اختصاص یافته و مقداری از سطح وسط و بالای تصویر و نیز مقدار اندکی از سطح پایین تصویر به باغ تخصیص یافته است. نگارگر برای به تصویر در آوردن واقعه، عمارت اندرونی را که مخصوص زندگی خانوادگی بوده، در فاصله بسیار کمی از عمارت کوشک کشیده است. در حالی که آشکار است هیچ گاه در باغ‌ها فاصله بین کوشک یا فضای تشریفاتی و رسمی تا عمارت اندرونی به گونه‌ای نبود که هرکدام به دیگری اشراف داشته باشند. عمارت تشریفاتی یا کوشک رسمی در این نگاره به صورتی خاص تصویر شده است.

تصویر شماره ۶؛ باغ ایرانی با هندسه منظم، گردش آب و همنشینی آن با درختان و گل‌های بومی، مکان و منظری دلنشین خلق کرده و وجود گیاهان سودمند همچون باغ‌های میوه و گیاهان دارویی، در زندگی مردم نقش ویژه‌ای داشته است و به عنوان هنری اصیل و کاربردی با زیبایی شناسی ویژه در پیشینه فرهنگی هنری ایرانیان ثبت شده است. همای و همایون، سبزه زار با انواع گل و بوته های بومی که در باغ ایرانی، باغچه و حیاطها بوده است و جویبار و پلان جلو که عشاق را نشان میدهد، ردیف درختان با آسمان لاجوردی و نمایش شب در بالا و روز در پایین باغ نیز از نکات جالب توجه است. در تصویر شماره ۷؛ باغ با تمام جزئیات ترسیم شده و سبزه زار، درختان و گل و بوته ها را نشان میدهد، پایین صفحه گیاهی است که به بوته و گل‌های اسپند میماند. دو عنصر مهم آب و درخت و بعدها همنشینی آنها با چارتاقی، سه گانه منظر و مکان ایرانی را شکل میدهد. باغ‌مزارهای دوران اسلامی، خانه های سنتی ایرانی، باغ و کوشکها نیز با همین الگو شکل گرفته اند. چارتاقی، کوشک یا شاه نشین در باغ ایرانی و همچنین حضور آب و گیاه در قالب حوض، باغچه و درختان نیز مرتبط با همین الگو است.

تصویر شماره ۸؛ در میان باغ، آلاچیق شش ضلعی قرار دارد که سایبانی منور و منقوش با رنگهای لاجوردی و طلایی آن را مزین کرده است. در این فضا، تمامی فصل ها، همزمان کنار هم نشستند: چمن زار سبز و بهاری است، میوه ها رسیده و تابستانی، و درخت چنار زرد و خزانی. این همان فضایی است که تنها در عالم خیال و دنیای مثال نگارگری ایران، به طور همزمان در یک نگاره، به تجربه می آید.

دسته بندی باغ ها در مکاتب هنر مینیاتور

در یک جمع بندی کلی در تحقیق حاضر می توان نگاره های باغ را در سه مکتب هرات، تبریز و شیراز تقسیم نمود که هر یک از این مکاتب خود دارای سه نوع نگاره به شرح شکل شماره (۳) می باشند.

شکل (۳): دسته بندی باغ ها در مکاتب هنر مینیاتور (نگارندگان، ۱۴۰۱)

تصاویر یافته از منابع مختلف در هر مکتب به تفکیک دسته بندی مذکور در جدول شماره (۳) ارائه شده است.

جدول (۳): تصاویر منتخب از مکاتب هرات، تبریز و شیراز در دسته بندی های سه گانه (نگارندگان، ۱۴۰۱)

مکتب هرات			
			نگاره های باغ با یک کوشک چند ضلعی
لیلی و مجنون در مکتب (فغفوری، ۱۳۹۵)	تولد شاهزاده (لعل شاطری، ۱۳۹۵)	خمسه نظامی (اژند، ۱۳۹۴)	
			نگاره های باغ با یک الاچیق چادر یا سایبان
آمدن ایلچیان اروپایی به خدمت تیمور (زارعی، ۱۴۰۰)	سوگواری پسران در خاکسپاری پدر (www.fa.wikipedia.org)	سلطان حسین در تفرجگاه (لعل شاطری، ۱۳۹۵)	

			نگاره ها با بازنمایی غیر مستقیم باغ از پشت پنجره
مهر و مشتری (زارعی، ۱۴۰۰)		مجادله ای در حضور قاضی (آقادودی، ۱۳۹۶)	
مکتب تبریز			
			نگاره های باغ با یک گوشک چندضلعی
رسیدن پادشاه هند به دربار انوشیروان (پولش، ۱۳۸۴)	استقلال افراسیاب از سیاوش (www.metmuseum.org)	پند پدر درباره عشق (کورکیان، ۱۳۹۶)	
			نگاره های باغ با یک الاچیق چادر یا سایه بان
شطرنج بازی کردن بوذرجمهر (www.metmuseum.org)	مشورت زال با مغان (www.metmuseum.org)	گریه کاوه نزد ضحاک مار دوش (www.metmuseum.org)	
			نگاره ها با بازنمایی غیر مستقیم باغ از پشت پنجره
ازدواج سیاوش و جریره (www.metmuseum.org)	منهدم شدن سیاوش (www.metmuseum.org)	خشم مهرباب بر سیندخت (www.metmuseum.org)	
مکتب شیراز			
			نگاره های باغ با یک گوشک چندضلعی
شاهنامه خسرو بر در کاخ شیرین (آزند، ۱۳۹۴)	ظفرنامه علی - باغ سلطنتی (آزند، ۱۳۹۴)	مجلس گلنار و اردشیر از شاهنامه بایسنقری (تجویدی، ۱۳۸۶)	
			نگاره های باغ با یک الاچیق چادر یا سایه بان

شاهنامه شیراز؛ افراسیاب و زه کردن کمان (اُزند، ۱۳۹۴)	تاریخ جهانگشای جونی؛ کیوک خان بزرگ (شایسته فر، ۱۳۷۹)	شاهنامه شیراز؛ سرلوح دوبرگی ضیافت در گلگشت (جوادی، ۱۴۰۰)	نگاره ها با بازنمایی غیرمستقیم باغ از پشت پنجره
			
شاهنامه شیراز (اُزند، ۱۳۹۴)	شاهنامه خواستگاری خسرو از شیرین (کور کیان، ۱۳۹۶)	شاهنامه شیراز (اُزند، ۱۳۹۴)	

نتیجه گیری

باغ ایرانی میراث ملی فرهنگی و حاصل تجربه انسان ایرانی در سیر تاریخ در سرزمین ایران بوده است و به عنوان یک پدیده جهانی مطرح و دارای سبک، ویژگی و خصوصیات مشترک می باشد. مکانی برای آسایش جسم و روح انسان است. باغ ایرانی با قدمتی پرافتخار در عرصه منظرسازی، تلفیقی است از کاربرد خاص عناصر مقدس طبیعی در ساماندهی محیط های انسانی که با توجه به نوع نگاه ایرانیان به عناصر طبیعی، بطور منظم در کنار هم گرد آمده اند. اولویت مفاهیم برگزیده باغ ایرانی عناصری مانند آب، زمین، گیاه و معماری و مفهوم عملکرد این عناصر در زیبایی شناسی و زیبایی شناختی را تحت تاثیر قرار داده است. اصول طراحی باغ ایرانی به شرح شکل شماره (۴) می باشد:

- سلسله مراتب: فضاها و عناصر بر اساس ارزش و کارکرد و عوامل دیگر در کنار هم قرار می گیرند.
- تقارن: کامل ترین شکل تعادل به شمار می آید که نه تنها جنبه زیبایی شناسی دارد بلکه از جهت ایستایی هم مورد توجه واقع می شود.
- مرکزیت: یکی از مهم ترین قسمت طراحی در معماری به شمار می آید که تاکید بر اصلی ترین مهره طراحی دارد.
- ریتم: تکرار یک یا چند موضوع با درک قانونمندی در طراحی یک اثر می باشد.
- استقلال و تشخیص فضا: یکی از اصول ارزشمند در معماری ایرانی به شمار می آید به این صورت که همه فضاها مشخص و دارای کارکرد می باشد و فضای منفی و بدون کارکرد وجود ندارد.
- تنوع در وحدت: عناصر موجود در باغ به نحوی در کنار هم چیده می شود به یک وحدت و یکپارچگی در کلیت باغ می رسد.
- طبیعت گرایی و بهره گیری از منظر: فرهنگ ایرانی، طبیعت را مقدس و نشانه ای از آیات خدا میدانند به همین علت معماری و هنر ایرانی از طبیعت مجزا نیست.

شکل (۴): اصول طراحی باغ ایرانی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

مینیا تور ایرانی بازتابی واقع گرایانه از هویت معماری ایرانی است. این هنر زیبا با به تصویر کشیدن باغ ایرانی، فرهنگ و باور نیاکان را مبنی بر مقدس شمردن طبیعت و عناصر زمینی و آسمانی آن باز طراحی نموده است. نقاشی ایرانی طبیعت ایران را در قالب باغ و بوستان به تمام جزئیات از گیاهان بومی و عناصر اصلی باغ از جمله حوض و فواره، جوی آب و پرندگان به تصویر کشیده است. مقدس شمردن آب و گیاهان و خاک در باور عموم مردم ایران زمین باعث به وجود آمدن هنر باغ سازی در این سرزمین شده است.

از ویژگی های مهم نقاشی سنتی (مینیا تور) ایران همبستگی آن با هنر معماری است. از ویژگی های بصری هنر مینیا تور فضا سازی و جلوه ها و عناصر بصری است. بخش مهمی از تاریخ ایران را باغ ها و ساختمان های ادوار مختلف تشکیل داده است که این مهم در نقاشی مینیا تور ایرانی مورد توجه قرار گرفته است. مهم ترین اصول زیبایی شناسی (رنگ، ترکیب بندی، ریزه کاری، تناسب) می باشد که در هر دو هنر معماری منظر (باغ سازی ایرانی) و نقاشی مینیا تور استفاده شده است و هر شخص غیر ایرانی که بر تاریخ هنر ایران تسلط نداشته باشد هم تشابه این اصول را در هنر باغ سازی و نقاشی سنتی ایرانی می تواند تشخیص دهد.

بسیاری از نقاشی های مینیاتور که در آن به فضای باغ توجه داشته است، داستان یک اسطوره را عنوان کرده است، که فضای معماری باغ به صورت ضمنی در اثر مورد توجه قرار گرفته است. هدف اصلی نقاش در اینجا روایت داستان می باشد. طراحی باغ در مینیاتور به سه گونه کلی تقسیم می شود که در شکل شماره (۵) ارائه شده است:

شکل (۵): تقسیم بندی طراحی باغ در نقاشی مینیاتور (نگارندگان، ۱۴۰۱)

معماری باغ ایرانی شامل مفاهیم گسترده ای از تمدن غنی ایرانی است، که می توان آن را به عنوان یکی از جذاب ترین برآیندهای حاصل از مبادی زیبایی شناختی و طبیعت گرایی فرهنگ ایرانی دانست، که مفاهیم آن در هنر ماندگار و ژرف مینیاتور نمایان شده است. با توجه به قدمت و عظمت هنر باغسازی میتوان اذعان داشت که هنر نگارگری اقتباسی از هنر معماری است که در کالبدی دو بعدی و ظریف بر روی انواع پاپيروس رسامی گردیده و در مکاتب مختلف، مفهوم و دیدگاههای معنا داری به خود گرفته است که همگی دارای فرهنگ، اصالت و پایداری بی بدیلی هستند که حرمت به شان انسانی، متعالی پنداشتن طبیعت و ثنای آفریده های زیبای خدای لایتنهای را در بطن خود جای داده اند.

منابع و مراجع

۱. آژند، یعقوب. (۱۳۹۴). مکتب نگارگری تبریز و قزوین. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
۲. استوارت کری، ولش. (۱۳۸۴). نقاشی ایرانی؛ نسخه نگاره های عهد صفوی. ترجمه: احمد رضا تقاء. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
۳. افتخاری، سید محمود. (۱۳۸۳). باغ های خیال در مینیاتورهای ایرانی. ویژه نامه همایش و نمایشگاه باغ ایرانی. ۴۱، ۷۱-۷۲.
۴. آقاداتی، محی الدین؛ دوازده امامی، مهدی؛ محمدی فشارکی، محسن. (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی دو حکایت با درونمایه جدال از سعدی و باز نمود آنها در دو نگاره از کمال الدین بهزاد و رضا عباسی با نظر به مبانی بینامتنیت. باغ نظر. ۱۴(۵۵)، ۵۹-۷۰.
۵. براتی، ناصر؛ آل هاشمی، آیدا؛ میناتورسجادی، آرمان. (۱۳۹۶). جهان بینی ایرانیان و شکل گیری الگوی محوری باغ ایرانی. منظر. ۹(۴۱)، ۶-۱۵.
۶. تنهایی، انیس؛ (۱۳۸۷). هویت جویی ایرانی - اسلامی در نسخه های مصور شاهنامه فردوسی دوران ایلخانی تا اواسط صفویه. مطالعات هنر اسلامی. ۹(۵)، ۱۳۹-۱۶۴.
۷. جانی پور، بهروز؛ محمدی، نیلوفر؛ رضایی میرقاید، گلشن. (۱۳۹۹). همگرایی معماری ایرانی با هنر نگارگری. باغ نظر. ۱۷(۹۰)، ۸۱-۹۲.
۸. جواد، شهره. (۱۴۰۰). جلوه هایی از باغ ایرانی در مینیاتور. منظر. ۵۶(۱۳)، ۶-۱۳.
۹. حیدرنتاج، وحید؛ رضازاده، اسحق. (۱۳۹۴). همنشینی آب، گیاه و نظرگاه به دنبال کهن الگوی باغ ایرانی. منظر. ۳۳(۷)، ۴۸-۵۵.
۱۰. زارعی، علی؛ شواکندی، مهدیه؛ هاشمی زرج آباد، حسن؛ کوهستانی اندرزی، حسین. (۱۴۰۰). مفاهیم مشترک باغ سازی در دوره تیموری و صفوی با تاکید بر نگاره های باغ دو مکتب هرات و مکتب دوم تبریز. نگارینه هنر اسلامی. ۲۵(۲۱)، ۲۰-۳۵.
۱۱. سلطانی، مهناز؛ علیپور، رضا. (۱۳۹۵). حکمت حضور نور در باغ ایرانی؛ اولین کنفرانس بین المللی و سومین کنفرانس ملی معماری و منظر شهری. مشهد: موسسه بین المللی معماری، شهرسازی مهرآز شهر
۱۲. شاطری وایقان، امید. (۱۳۹۹). بررسی ساختار باغ های ایرانی. معماری سبز. ۱(۶)، ۴۵-۶۸.
۱۳. شهاب نیا، الهام؛ محمدی، محمدجواد. (۱۳۹۴). بررسی نماد شناسی و عناصر باغ ایرانی. همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران. یزد: موسسه معماری و شهرسازی سفیران مهرآزی با همکاری دانشگاه علم و هنر یزد.
۱۴. فرشچیان، محمود. (۱۳۴۸). نقاشی ایرانی (مینیاتور). هفت هنر، (۱) پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پرتال علوم انسانی.
۱۵. فغفور، رباب؛ بلخاری قهی، حسن. (۱۳۹۵). نمود کتیبه های معماری در نگاره های ایرانی تحلیلی بر نمونه های مکتب هرات و آثار بهزاد. پژوهش های معماری اسلامی. ۴(۴)، ۱۱۲-۱۲۹.
۱۶. قاسمیه، سارا؛ بمانیان، محمدرضا؛ ناصحی، ابوذر. (۱۳۹۵). بررسی زبان مشترک باغ و نگارگری ایرانی با تأکید بر نقش نمادین درخت سرو. پژوهش هنر. ۶(۱)، ۷۵-۸۵.
۱۷. کریموف، کریم. (۱۳۸۵). سلطان محمد و مکتب او (مکتب نقاشی تبریز). ترجمه: جهانپری معصومی؛ رحیم چرخ. تبریز: انتشارات دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
۱۸. کورکیان، ای.ام؛ سیکر، ژیبی. (۱۳۹۶). باغهای خیال (هفت قرن مینیاتور ایران). ترجمه: پرویز مرزبان. تهران: نشر و پژوهش فرزاد.
۱۹. لعل شاطری، مصطفی. (۱۳۹۵). ناتوراالیستی رئالیسمی در آثار کمالالدین بهزاد (مطالعه موردی هرات عصر تیموری). پژوهشنامه خراسان بزرگ. ۶(۲۴)، ۱۵-۲۸.

۲۰. محمدزاده، مهدی؛ نوری، سونیا. (۱۳۹۶). بررسی ساختار و زوایای دید باغ‌ایرانی در نگارگری‌باغی و قالی‌های‌باغی دوره صفویه. باغ نظر، ۱۴(۵۲)، ۲۷-۳۶.
۲۱. مدقالچی، لیلا؛ انصاری، مجتبی؛ بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۳). روح مکان در باغ ایرانی. باغ نظر، ۱۱(۲۸)، ۲۵-۳۸.
۲۲. ملکی، توکا. (۱۳۸۵). باغ ایرانی در نگارگری ایران. ماه هنر، ۱۰۱(۱۰۲)، ۶۰-۶۴.
۲۳. هاشمین، سید ابوالفضل؛ کاظمی، احمد؛ بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر باغ شفابخش بر سلامت روان بیماران با تاکید بر کاهش اضطراب. علوم تکنولوژی محیط زیست، ۲۱(۱۲)، ۲۶۳-۲۷۶.
۲۴. ویلبر، دونالد. (۱۳۹۰). باغ‌های ایران و کوشک‌های آن. ترجمه: مهین‌دخت صبا. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

25. www.metmuseum.org

26. www.bl.uk

27. www.hdl.handle.net

28. www.researchgate.net